

§ 43. Знакі прыпынку ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі

У складаных сказах з рознымі відамі сувязі пастаноўка знакаў прыпынку залежыць ад віду сувязі, ад сэнсавых адносін паміж часткамі. У такіх сказах часткі раздзяляюцца ўсімі ж знакамі прыпынку, што і ў складаназлучаных, складаназалежных і бяззлучніковых сказах: *Адишумеў лістапад, адзвінелі дажджы, і зіма панагнала пякучых вяяроў* (Г. Панчанка). *Хмаркі падняліся трошки вышэй, і па ўсім было сідаць: будзе добрае надвор'е* (А. Пальчэўскі).

1. Калі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі побач стаяць два злучнікі (злучальны і падпрадкавальны), то паміж імі ставіцца коска: *Мы ішлі па мяшы, і, хоць на ёй было вузка, дзед вёў мяне за руку* (Янка Фрыл.). *Мястэчка не наносіцца на геаграфічныя карты, яно залежаць ад фронту, але, паколькі праз яго пралягае чыгунка, не счита пра вайну можна выведаць* (І. Навуменка).

Коска не ставіцца перад другім (падпрадкавальным) злучнікам, калі ён пары (як – то, калі – то, калі – дык): *Сёння Андрэй адч' ў б' ў адзіноту, але як выйшаў на двор, то расцягнуўся яго, зникла* (А. Чарнышэвіч). Гэта была вельмі недакладная згрысоўка, і калі добра і доўга прыглядадца да яе, то тады рэсунак праступаў выразней (Кузьма Чорны).

¶ Зайвага. У пачатку сказа злучальны і падпараткавальны злучнікі не раздзяляюцца коскай, бо ў гэтым выпадку злучальны злучнік мае далучальнае значэнне: *І чым больш ён [Серж] плакаў, тым больш яму рабілася шкада самога сябе, і яму пачало нарэшце здавацца, што ён вялікі пакутнік* (Кузьма Чорны). Аднак хоць у яго быў яшчэ цэлы месяц вольны, ён адчуў: летні адпачынак скончыўся і сорамна яму зараз блукаць без работы (І. Шамякін).

2. Коска не ставіцца паміж састаўнымі часткамі, калі яны звязаны злучальным злучнікам і маюць агульную заданую частку: *А на тым месцы, на балоце, дзе раней першчоў агонь, пачала рунець новая лапушыстая трава і бужъ сакавітая маладыя краскі* (Якуб Колас). *На паляне, дзе стаяла невялікая леснічоўка, ярка свяціла сонца і чуліся розныя гласы лясных птушак* (Б. Мікуліч).

3. Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі могуць падзяляцца на структурна-семантычныя і мпаненты (блокі), якія самі па сабе выступаюць складанымі сказамі. На мяжы гэтых блокаў ставяцца тыя знакі і прыпінку, якія адлюстроўваюць іх сэнсавыя ўзаемаадносіны. *Мы добра бачым тую небяспеку, якая пагражсае людзям, і трэба зрабіць усё для таго, каб адвесці бяду* (І. Мележ). *Вялікае часце раптам страсянула яго душу: там, дзе кончатся сцежска і пачыналася дарога, ён убачыў тыя самыя, і так я самия дрэвы* (Кузьма Чорны). *Скавара-да была гарачая, і честа зласнавата шыпела; ад скавара-ды прыгнёз забліві пах, які смачна казытаў у носе* (Б. Сачанка).

Практыкаванне № 123. Раствумачце ўжыванне знакаў прыпінку.

1. Ганьба – гандляваць зямлём бацькоў, змалку шанаваць яе вы ўмейце, бо яна для нас, нібыта кроў, без якой нам не пражыць на свеце (А. Грачанікаў). 2. Сонца спускалася ўсё ні-

жэй, праменне яго з кожнай хвілінай зменьвала свой колер, і нарэшце ў яго роўным чырванаватым бліску ажыла задумёнасць ціхага змяркання (Кузьма Чорны). 3. Незнаёмаму з туэтайшымі балотамі чалавеку небяспечна забірацца ў гэтыя нетры: зойдзеш, ашаломішся, заблудзіш і не патрапіш выбрацца, бо, апроч густых чаротаў ды неба над галавою, нічога не ўбачыш (Якуб Колас). 4. Гэты ўзлесак цягнуўся і цягнуўся кудысь у снегавыя прыщемкі, і Зоська, ужо не адстугаючы, таропка ішла за Антонам, пакуль за чарговым паваротам нагерадзе зноў не з'явіўся чырвоны агенъчык у акенцы (В. Быкаў). 5. Калі ж хмурынкай сонца ахіналася – туманіўся лагляд, цямнела сінь... (В. Зуёнак). 6. Палонку дзядзька чарговакае, а Костусь, радасны, чакае, і зорыць пільна ён вочымі, калі той бучык дзядзька ўзніме (Якуб Колас). 7. Пелегкі акружалі вёску, і калі глядзець на вёску здалёку, то яна ўдавалася са сваімі прысадамі нейкім невялікім зялёным астрафуком у жоўтым разліве (А. Жук).

 Практыкаванне № 124. Запішыце сказы з рознымі відамі сувязі, пастаўце прапушчаныя знакі прыпынку і растлумачце іх ужыванне.

1. Стагналі дрэві і магарукія, ламаўся з грукатам прастор і сэрцы ў лад грымотам грукалі, і бліскавіцы секлі бор (П. Панчанка). 2. Мусіць, трэба было перайсці пад вышэйшую яліну але навокал лужала такая цемра што было боязна ўстаць каб не выкалаць вочы (В. Быкаў). 3. Струменіць Нёман срэбраводны ў тваіх прыўдалых берагах а ў лозах ветрык вее згодны і хадзіць шум па чаратах (Якуб Колас). 4. За грандыёзнымі падзеямі якія гісторыя ўвекавечыла для нашчадкаў, прыціхла, а часам і прапала з увагі тое што было немаштабным, абыдзённым што хвалявала аднаго чалавека (І. Мележ). 5. Ён дрэнна разумеў ужо што з ім здарылася і дзе ён, толькі адчуваў як пякучым болем гараць на руках пальцы і надта хацеў піць (В. Быкаў). 6. Сонца яшчэ не ўставала але ўсход быў як абсыпаны

ружовай стужкай зары і тонка пахла ў паветры вільготнай травой якая нагадвала пах чабору (В. Іпатаў). 7. Ён чалавек дарма што сур'ёзны а калі разгаворыцца, дык люба слухаць (К. Крапіва). 8. Разважаўшы аднак, Зоська рашила што крыўдаваць на Антона не трэба пры такой завеі ды бездарожжы няцяжка заблудзіцца ко кнаму (В. Быкаў).